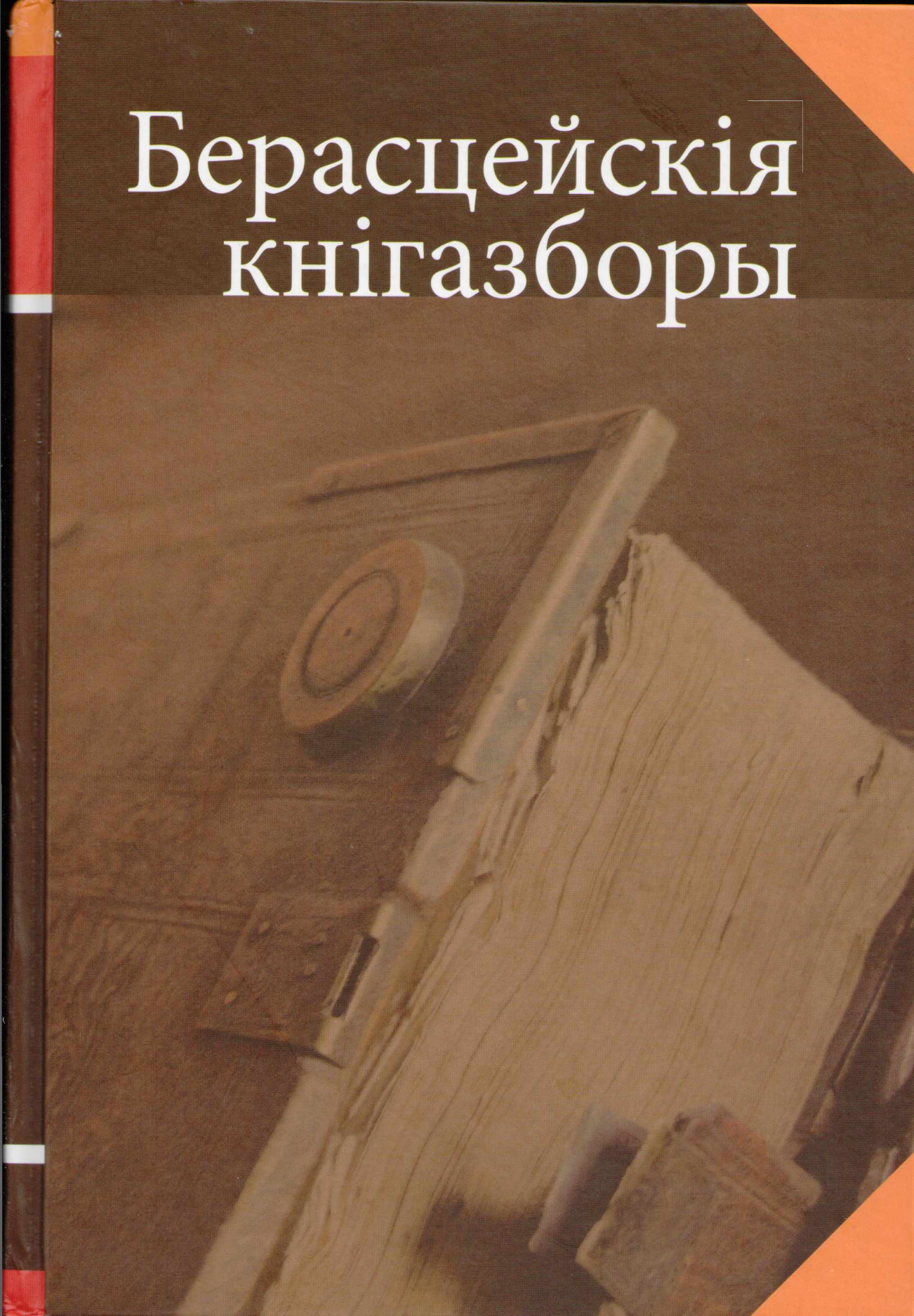

Берасцейскія кнігазборы

БРЭСЦКІ АБЛАСНЫ ВЫКАНАЎЧЫ КАМІТЭТ
БРЭСЦКАЯ АБЛАСНАЯ БІБЛІЯТЭКА імя М. ГОРКАГА
БРЭСЦКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ імя А.С. ПУШКІНА

Берасцейскія кнігазборы

праблемы і перспектывы
даследавання

Матэрыялы і даклады
II Міжнароднай навукова-
практычнай канферэнцыі

Брэст, 31 мая — 3 чэрвеня 2012 года

Пад агульнай рэдакцыяй
доктара філалагічных навук М.В. Нікалаева

Брэст
2013

УДК 002.2(476.7)(061.3)
ББК 76.116.3(4Бел-4Брэ)я431
Б 48

Пад агульнай рэдакцыяй доктара філалагічных навук М.В. Нікалаева

Складальнікі:

А.М. Мяснянкіна — намеснік дырэктара па навуковай рабоце Брэсцкай абласной бібліятэкі імя М. Горкага,
Т.С. Кавенька — загадчыца аддзела краязнаўчай літаратуры і бібліяграфіі Брэсцкай абласной бібліятэкі імя М. Горкага

Рэдакцыйная калегія:

А.Н. Вабішчэвіч — доктар гістарычных навук, загадчык кафедры гісторыі славянскіх народаў УА «БрДУ імя А.С. Пушкіна»,
Т.П. Данілюк — дырэктар Брэсцкай абласной бібліятэкі імя М. Горкага,
А.Г. Ківака — кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры класічнай і сучаснай замежнай філалогіі УА «БрДУ імя А.С. Пушкіна»,
А.І. Мысык — Генеральны консул Украіны ў г. Брэсце,
А.М. Мяснянкіна — намеснік дырэктара па навуковай рабоце Брэсцкай абласной бібліятэкі імя М. Горкага,
М.В. Нікалаеў — доктар філалагічных навук, загадчык аддзела рэдкай кнігі Расійскай Нацыянальнай бібліятэкі,
М.І. Новік — кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры беларускага мовазнаўства УА «БрДУ імя А.С. Пушкіна»,
Т.В. Сенькевіч — кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры тэорыі і гісторыі рускай літаратуры УА «БрДУ імя А.С. Пушкіна»

Б48 Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання : матэрыялы і даклады II Міжнар. навук.-практ. канф., Брэст, 31 мая — 3 чэрвеня 2012 г. / Брэсцкі абласны выканаўчы камітэт, Брэсцкая абласная бібліятэка імя М. Горкага, Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна ; склад.: А.М. Мяснянкіна, Т.С. Кавенька ; пад агул. рэд. М.В. Нікалаева. — Брэст : БрДУ, 2013. — 464 с. : іл.

ISBN 978-985-555-077-9.

Зборнік працягвае традыцыю публікацыі дакладаў, прачытаных на Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання» (Брэст, 31 мая — 3 чэрвеня 2012 г.). Аўтары з Беларусі, Казахстана, Літвы, Польшчы, Расіі і Украіны прадстаўляюць вынікі даследаванняў гісторыі кніжнай культуры. Значная ўвага надаецца кніжным старажытнасцям Брэстчыны, лёсу мясцовых архіваў і бібліятэк. Асаблівае месца займаюць матэрыялы, прысвечаныя сучасным праблемам кнігавыдання, гісторыі мастацтва рэгіёна.

Зборнік адрасаваны шырокаму колу карыстальнікаў: гісторыкам, культурологам, кнігазнаўцам, бібліёграфам. Можна быць карысны для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй і духоўнай спадчынай беларускага народа.

ISBN 978-985-555-077-9

© Складальнікі А.М. Мяснянкіна, Т.С. Кавенька, 2013

© Дызайн і макет Г.І. Мацур, 2013

© УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна», 2013

Друк і бібліятэчная справа на Брэстчыне ў 1939–1941 гг.

Тэрытарыяльныя межы даследавання выбранай навуковай праблематыкі гісторыі айчыннай бібліятэчнай справы ахопліваюць тэрыторыю Брэсцкай вобласці ў 1939–1941 гг. Тады ў склад яе 18 раёнаў увайшлі Брэсцкі, Кобрынскі, Пружанскі паветы, заходняя частка Драгічынскага і Косаўскага паветаў былога Палескага ваяводства, паўднёвая частка Бельскага і Ваўкавыскага паветаў былога Беластоцкага ваяводства.

Ужо ў час вераснёўскага (1939 г.) паходу Чырвонай арміі ў Заходнюю Беларусь былі накіраваны журналісты. Наколькі важнае значэнне надавалася ролі сродкаў масавай інфармацыі ў ідэйна-палітычным суправаджэнні дадзенай ваеннай кампаніі і наступных працэсаў саветызацыі заходнебеларускіх зямель, сведчыць абмеркаванне стану СМІ сталінскім кіраўніцтвам напярэдадні ваеннага выступлення. У дзённіку тагачаснага першага сакратара ЦК КП(б)Б П.К. Панамарэнкі адзначана, што яшчэ 12 верасня 1939 г. І.В. Сталін сярод шэрагу ўказанняў даручыў неадкладна заняцца выданнем і распаўсюджваннем прэсы. «... Першай справай пасля арганізацыі часовага ўпраўлення — паставіць газеты, захапіць для гэтага друкарні і паперу, дзе няма друкарні для выдання мясцовай газеты, то выкарыстаць армейскія друкарні. Насельніцтва павінна атрымоўваць найперш праз газеты палітычную інфармацыю пра становішча, пастаўленыя задачы, мерапрыемствы

і г.д., падабраць работнікаў газеты: а) рэдактар, б) літаратурны работнік, в) сакратар рэдакцыі...»¹. Сярод камандзіраваных у заходнебеларускі край былі і студэнты Мінскага камуністычнага інстытута журналістыкі. Адначасова туды накіроўвалася неабходнае паліграфічнае абсталяванне для выдання газет. Першапачаткова газеты з'яўляліся органамі часовых упраўленняў. Пераважна ў іх перадрукоўваліся матэрыялы рэспубліканскіх і ўсесаюзных газет.

Новыя сродкі масавай інфармацыі павінны былі таксама задаволіць культурныя інтарэсы як беларускай большасці, так і нацыянальных меншасцей. Кіраўнік пісьменніцкай арганізацыі савецкай Беларусі М. Лынькоў у службовай запісцы ад 10 снежня 1939 г., адрасаванай у ЦК КП(б)Б, прызнаваў недастатковай сетку яўрэйскіх газет у гарадах Заходняй Беларусі: «Існуючы ў Мінску літаратурны часопіс не даваў рады з асваеннем усяго літаратурнага матэрыялу, бо яўрэйскія пісьменнікі складаюць рашучую большасць сярод пісьменнікаў заходніх абласцей Беларусі. Трэба вырашыць як справу яўрэйскіх газет, так і дадатковага літаратурнага часопіса». Прапаноўвалася наладзіць выданне новага яўрэйскага часопіса ў Беластоку. У рэкамендацыйнай частцы запіскі ўтрымлівалася патрабаванне аб выданні дзіцячай яўрэйскай газеты². У пачатку 1941 г. група пісьменнікаў з Беластока на чале са старшынёй мясцовага аддзела пісьменніцкай арганізацыі П. Пестраком звярталася ў Маскву, у ЦК УКП(б), аб выданні на ідыш штотдзённай газеты для ўсіх заходніх абласцей. Аднак атрымала адмоўны адказ — няма неабходнасці выдаваць такую газету, бо ёсць штотдзённая рэспубліканская газета «Кастрычнік» на ідыш, штотмесячны часопіс «Szttern», тыднёвая абласная газета ў Беластоку³.

Станаўленне савецкага друку на Брэстчыне пачалося ўжо ў верасні 1939 г. З 26 верасня 1939 г. у Брэсце пачала выходзіць як орган часовага ўпраўлення па-беларуску газета «Рабочы», рэдактарам якой быў Арон Рабіновіч. У адным з тыднёвых нумароў былі старонкі на польскай мове і ідыш. З 69 нумара газета стала органам Брэсцкага абкама партыі і аблвыканкама як выключна беларускамоўная газета «Зара». Рашэнне аб яе адкрыцці было прынята спачатку ў Мінску ў ЦК КП(б)Б (21 лістапада

- 1 «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...». Верасень 1939 г. — 1956 г. : дакументы і матэрыялы : у 2 кн. / склад.: У. І. Адамушка [і інш.]. Мінск, 2009. Кн. 1 : Верасень 1939 г.—1941 г. С. 252.
- 2 Zachodnia Białoruś 17 IX 1939–22 VI 1941 : wydarzenia i losy ludzkie. Warszawa, 1998. Т. 1 : Rok 1939. S. 419–420.
- 3 «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...»... С. 223, 225.

1939 г.), а потым у Брэсце — у абкаме партыі (29 снежня 1939 г.). Спачатку абавязкі адказнага рэдактара часова выконваў А. Рабіновіч. Быў устаноўлены штат газеты — 40 чалавек⁴.

Амаль адначасова з брэсцкай газетай «Рабочы» ў верасні 1939 г. пачалося выданне газеты «Труд» у Кобрыне. У гэтым горадзе ў кастрычніку-лістападзе 1939 г. жылі і працавалі камандзіраваныя журналісты — вядомыя савецкія літаратары А. Твардоўскі і Б. Гарбатаў.

На мясцовыя партыйныя органы была ўскладзена задача аб наладжванні выдання раённых газет, кантролю за імі. Паводле рашэння Бюро ЦК КП(б)Б з 1 мая 1940 г. прадугледжвалася выданне беларускамоўных раённых газет⁵. Раённыя газеты павінны былі займацца ідэйна-палітычным выхаваннем працоўных у ходзе паўсядзённай прапаганды мерапрыемстваў партыі і ўрада, рабіць гэта на прыкладзе мясцовых устаноў і асобаў. Назвы гэтых выданняў адлюстроўвалі іх ідэйна-палітычнае прызначэнне — «Сталінская перамога» (Дамачава), «Сялянская газета» (Сямяцічы), «Шлях перамогі» (Высокае), «Бальшавіцкі шлях» (Дзівін) і інш. Нягледзячы на вялікі аб'ём як усесаюзных, рэспубліканскіх, так і мясцовых перыядычных выданняў, распаўсюджванне газет і часопісаў ажыццяўлялася з пэўнымі цяжкасцямі. На бюро Брэсцкага абкама партыі 23 верасня 1940 г. адзначалася зніжэнне падпіскі на рэспубліканскія выданні: за перыяд з ліпеня па верасень бягучага года колькасць падпісчыкаў газеты «Звязда» знізілася з 3350 да 2650, газеты «Чырвоная змена» — з 1723 да 1240, часопіса «Большевик Белоруссии» — з 858 да 630. Падобная сітуацыя была і з раённымі газетамі. Тыраж раённых газет «Труд», «Чырвоная звязда», «Новы шлях» знізіўся за адпаведны перыяд з 5,5 тыс. экзэмпляраў да 4183. Сярод раёнаў-аўтсайдэраў у гэтай справе называліся Антопальскі, Жабінкаўскі, Ружанскі, Дамачаўскі, Дзівінскі, Бярозаўскі. Значная частка сельскай мясцовасці Маларыцкага, Дамачаўскага, Антопальскага і іншых раёнаў вобласці пакуль яшчэ слаба забяспечвалася дастаўкай прэсы⁶.

Аднак адбывалася арганізацыйнае станаўленне брэсцкай абласной газеты «Зара», рэдактарам якой стаў Георгій Цярэнцьевіч Мінчукоў, які раней быў на рэдактарскай працы на Магілёўшчыне. Газеце «Зара»

4 Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці (ДАБВ). Ф. 1п. Воп. 16. Спр. 1. Арк. 23. ; Туров В. Первый на капитанском мостике // Заря. 2008. 28 июня. С. 6.

5 Мисаревич Е. А. На освобожденной земле. Политическая работа в западных областях Белоруссии (сентябрь 1939 — июнь 1941 гг.). Минск, 1996. С. 56.

6 ДАБВ. Ф. 1п. Воп. 16. Спр. 5. Арк. 52.

дастаўся былы кадравы састаў, маёмасць папярэдняга перыядычнага выдання — газеты «Рабочы». Былы рэдактар А. Рабіновіч стаў загадчыкам аддзела прапаганды. Штат рэдакцыі газеты быў скамплектаваны з работнікаў, якіх камандзіравалі з усходніх абласцей БССР, а таксама з РСФСР («усходнікаў»). Аднак устаноўлены штат рэдакцыі з 40 чалавек сфарміраваць было вельмі складана⁷. Да красавіка 1940 г. газета не мела ўкамплектаванага рэдакцыйнага калектыву — не хапала 14 адказных работнікаў. З ідэалагічных меркаванняў было выключана прыцягванне да працы журналістаў выданняў былой Польскай дзяржавы. Кадровая праблема ўскладнілася яшчэ і пасля таго, як неўзабаве партыйныя органы абавязалі «ўпарадкаваць штат і перабудаваць апарат» газеты. На падставе дырэктывыных указанняў з Масквы на бюро абкама партыі 19 жніўня 1940 г. рэдактару газеты было прапанавана зменшыць штат да 30 чалавек (11 літработнікаў, 4 уласныя карэспандэнты, 15 чалавек абслугоўваючага персаналу), а таксама скараціць на працягу некалькіх дзён рэдакцыйныя і выдавецкія выдаткі не менш, чым на 30%, і забяспечыць паступленне зэканомленых сродкаў у партыйны бюджэт⁸. Тыраж газеты «Зара» складаў тады 20 тыс. экзэмпляраў.

Як самакрытычна прызнаваўся Г.Ц. Мінчукоў на 1-й абласной партыйнай канферэнцыі 18 красавіка 1940 г., газета нездавальняльна асвятляла не толькі ўнутрыпартыйнае жыццё, але і стан сельскай гаспадаркі, праблемы ўмацавання абароназдольнасці, працу савецкага апарату, гандлю, барацьбу са спекуляцыяй і інш.⁹ Журналісты імкнуліся выступаць і супраць існуючых сацыяльных заганаў. Прынцыповую пазіцыю заняла рэдакцыя адносна бюракратычнай практыкі ігнаравання скаргаў насельніцтва. Напрыклад, за перыяд з 1 студзеня да 10 жніўня 1940 г. Брэсцкі гарвыканкам не адрэагаваў на 26 лістоў грамадзян, апублікаваных на старонках газеты «Зара», дзе выкрываліся розныя недахопы і злоўжыванні. Намаганнямі рэдактара Г.Ц. Мінчукова бюро абкама партыі запатрабавала ад кіраўніцтва гарвыканкама на працягу 2-х тыдняў даць адказы на ўсе заўвагі, скаргі і рабіць гэта і ў далейшым, а таксама абавязала ўсе райкамы партыі ў 10-дзённы тэрмін рэагаваць на публікацыі ў друку, скаргі працоўных¹⁰.

7 Мінчуков Г. У истоков новой жизни: рассказывает первый редактор «Зари» // Заря. 1989. 23 сентября.

8 Туров В. Первый на капитанском мостике... С. 6–7.

9 ДАБВ. Ф. 1п. Воп. 16. Спр. 6. Арк. 100.

10 Туров В. Первый на капитанском мостике... С. 6–7.

Для разгортвання культурна-асветніцкай працы важнае значэнне надавалася арганізацыі ў валасных цэнтрах хатаў-чытальняў, а ў гарадах — дамоў сацыялістычнай культуры. Адпаведная пастанова бюро Брэсцкага абкама партыі была прынята 14 снежня 1939 г. Акрамя вясковых хатаў-чытальняў, прадугледжвалася адкрыццё дамоў сацыялістычнай культуры ў Кобрыне, Пружанах, Бярозе-Картузскай, Камянцы, Высока-Літоўску. Усе гэтыя ўстановы трэба было забяспечыць партрэтамі кіраўнікоў партыі і ўрада, плакатамі, шахматамі, шашкамі, даміно, праводзіць агітацыйна-прапагандысцкую, культурна-асветніцкую работу і інш.¹¹

Паводле пастановы ЦК КП(б)Б «Аб мерапрыемствах па ўмацаванні пагранічных раёнаў» ад 27 ліпеня 1940 г. прадугледжвалася ў 1940/1941 годзе адкрыццё хатаў-чытальняў ва ўсіх сельсаветах прыгранічных раёнаў, забеспячэнне іх бібліятэкамі, радыёпрыёмнікамі, патэфонамі і інш. Планавалася выдзяленне сродкаў на будаўніцтва ў 1941 г. дамоў сацыялістычнай культуры ў Высокаўскім, Сямяціцкім раёнах. Абласныя і раённыя партыйныя ўлады абавязалі прасачыць за поўным выкарыстаннем адпушчаных у 1940 г. сродкаў для набыцця літаратуры для раённых і сельскіх бібліятэк¹².

Як сведчаць апублікаваныя архіўныя крыніцы, восенню 1940 г. з запланаваных для адкрыцця ў Брэсцкай вобласці 18 раённых дамоў сацыялістычнай культуры 2 не былі адкрыты — у Жабінкаўскім і Дзівінскім раёнах, з 160 хатаў-чытальняў — не былі адкрыты 14. З адкрытых хатаў-чытальняў больш за 30 размясціліся ў наёмных памяшканнях, якія не былі прыстасаваны для правядзення культурна-масавай работы — у Гайнаўскім, Бярозаўскім, Камянецкім, Жабінкаўскім раёнах. У Бярозе бібліятэка была арганізавана ў аднапавярховым будынку былой яўрэйскай бібліятэкі. У Антопалі бібліятэка спачатку размяшчалася ў клубным пакоі, а ў другой палове 1940 г. перасялілася ў прыватны дом, дзе заняла 3 пакоі. У вобласці было створана 136 чырвоных куткоў. Матэрыяльна-тэхнічная база хатаў-чытальняў заставалася слабай. Дрэнным было іх фінансаванне. Па стане не раней 15 жніўня 1940 г., у Брэсцкай вобласці за першае паўгоддзе 1940 г. было выкарыстана толькі 19% выдзеленых сродкаў, а асобнымі хатамі-чытальнямі — усяго 8%. У шэрагу раёнаў вобласці (Пружанскім, Жабінкаўскім, Сямяціцкім) было адпушчана кожнай хаце-чытальні толькі па 300 рублёў для падпіскі на га-

11 ДАБВ. Ф. 1п. Воп. 16. Спр. 1. Арк. 20, 67–69.

12 «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...»... С. 173.

зеты і часопісы¹³. З-за непісьменнасці і малапісьменнасці часткі жыхароў, асабліва ў сельскай мясцовасці, слабасці сацыяльна-культурнай сферы і іншых прычын перыядычны друк знаходзіў распаўсюджванне далёка не ва ўсім тагачасным мясцовым грамадстве. Для вяскоўцаў бібліятэкары наладжвалі гучныя чытанні, тэатралізаваныя пастаноўкі (напрыклад, у в. Азяты Жабінкаўскага раёна)¹⁴. Польская супольнасць, былыя заможныя слаі праяўлялі скептычныя ці негатыўныя адносіны да савецкай прапаганды ў друку. «Савецкіх газет не чытаем, — адзначыла 31 сакавіка 1940 г. у сваім дзённіку жыхарка Брэста Х. Керская. — Навіны, што слухаюцца па прыёмніках, распаўсюджае «абцасавая пошта»¹⁵.

Выдзеленыя сродкі слаба асвойваліся асобнымі культурна-асветніцкімі ўстановамі. Напрыклад, у Бярозаўскім раёне з 7,1 тыс. рублёў, прызначаных на гаспадарчыя патрэбы хатаў-чытальняў, былі выкарыстаны толькі 19,6%, з 5 тыс. рублёў на іх рамонт — толькі 0,9% (44 рублі). Для параўнання — месячны пражытачны мінімум на аднаго чалавека па дзяржаўных цэнах складаў тады не менш 100 рублёў¹⁶. Наркамсветы рэспублікі лічыў нецярпімай такую сітуацыю з фінансаваннем культурна-асветніцкіх устаноў на месцах. Яго крытыка была адрасавана мясцовым партыйным органам Камянецкага, Жабінкаўскага, Маларыцкага, Бярозаўскага, Гайнаўскага раёнаў, якія не прынялі адпаведных мер па паляпшэнні працы хатаў-чытальняў, бібліятэк¹⁷. На 1-й гарадской партыйнай канферэнцыі ў Брэсце (14 красавіка 1940 г.) гаварылася аб тым, што дрэнна працавала бібліятэка, створаная пры ДOME камуністычнай асветы.

Аднак план адкрыцця бібліятэк у Брэсцкай вобласці да канца 1940 г. быў выкананы: з запланаваных 1 абласной, 2 гарадскіх і 18 раённых бібліятэк усе былі адкрыты. Па некаторых паказчыках было нават перавыкананне: замест 1 дзіцячай і 37 сельскіх бібліятэк былі ад-

13 Там жа. С. 180–181 ; Нарысы гісторыі бібліятэк Брэсцкай вобласці / Брэсц. абл. бібліятэка ; склад.: Л. І. Рачкоўская, А. М. Мяснянкіна. 2-е выд., дап. і перапрац. Брэст, 2001. С. 85.

14 Нарысы гісторыі бібліятэк Брэсцкай вобласці... С. 49.

15 Сарычев В. В. В поисках утраченного времени. Брест, 2007. Кн. 2. С. 157.

16 Петровская О. В. Реалии советской жизни : культура и быт Бреста в 1939–1941 годах // Radzecka agresja 17 września 1939 r. i jej skutki dla mieszkanców ziem północno-wschodnich II Rzeczypospolitej : studia i materiały / Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku ; pod red. M. Gnatowskiego. Białystok, 2000. S. 244.

17 «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...»... С. 181–183.

крыты адпаведна 2 і 45¹⁸. Брэсцкая абласная бібліятэка была адкрыта паводле рашэння Брэсцкага аблвыканкама 4 студзеня 1940 г. У яе штаце акрамя дырэктара — Барыса Маркавіча Сінягава — было яшчэ 12 супрацоўнікаў¹⁹. З 1 ліпеня 1940 г. у Брэсцкай абласной бібліятэцы была адкрыта публічная чытальная зала. 23 мая 1941 г. у абласным цэнтры была адкрыта таксама дзіцячая бібліятэка.

Акрамя сеткі новых бібліятэк, у заходніх абласцях БССР наладжвалася сістэма кнігагандлю. Адпаведнае рашэнне на рэспубліканскім узроўні было прынята ў лютым 1940 г. Неабходна было стварыць пункты па продажы літаратуры ва ўсіх абласных гарадах і раённых цэнтрах. У верасні 1940 г. Брэсцкі абкам партыі прыняў рашэнне аб пашырэнні ў вобласці сеткі кнігагандлю. Акрамя кніжных крамаў, што ўжо дзейнічалі ў Брэсце і Кобрыне, планавалася адкрыць кніжныя крамы ў раённых цэнтрах — у Гайнаўцы, Пружанах, Сямяцічах, Высокім, Дамачаве²⁰.

Кніжныя фонды адкрытых бібліятэк фарміраваліся за кошт былых грамадскіх бібліятэк, што дзейнічалі да верасня 1939 г., прыватных кнігазбораў, а таксама літаратуры і перыёдыкі, прысланай з розных рэгіёнаў Савецкага Саюза. У Брэсцкую вобласць кнігі паступалі з Мінска, усходніх абласцей БССР (у сярэдзіне 1940 г. з Гомельскай вобласці накіравалі 46,1 тыс. экзэмпляраў²¹). З пачатку 1940 г. у ходзе арганізаванага ў Маскве збору кніг для Брэсцкай вобласці было накіравана 60,6 тыс. кніг. Як узгадваў загадчык бібліятэкі ў Антопалі Н. Дзмітрыеў, «прыкладна да мая 1940 г. кнігі паступалі з Мінска, Гомеля, Бабруйска, Масквы, Ленінграда і іншых гарадоў»²². Дзякуючы Дзяржфонду РСФСР, зборам прыватных бібліятэк Брэста, удалося ў 1940 г. скамплектаваць кніжны фонд Брэсцкай гарадской бібліятэкі, які налічваў 12 тыс. экзэмпляраў, дзе былі як працы класікаў марксізму-ленінізму, кнігі па гісторыі кампартыі, так і творы рускіх, беларускіх і замежных пісьменнікаў²³. Кніжны фонд абласной бібліятэкі ў Брэсце таксама фарміраваўся за кошт кнігазбораў былых польскіх бібліятэк горада, прысланай з усходу рускамоўнай літаратуры, што складала 15 тыс. экзэмпляраў. Да пачатку 1941 г. Брэсцкая абласная бібліятэка

18 Там жа. С. 191.

19 Нарысы гісторыі бібліятэк Брэсцкай вобласці... С. 4.

20 ДАБВ. Ф. 1п. Воп. 16. Спр. 5. Арк. 34.

21 «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...»... С. 178.

22 Нарысы гісторыі бібліятэк Брэсцкай вобласці... С. 85.

23 Там жа. С. 76.

мела ўжо 35 тыс. экзэмпляраў кніг, якімі карысталіся 3 тыс. чытачоў²⁴. Кнігі паступалі таксама праз створаны ў Брэсце бібліятэчны калектар.

У ходзе станаўлення сеткі бібліятэк важнае значэнне надавалася іх кадраваму забеспячэнню. У снежні 1940 г. 6-месячныя курсы бібліятэкараў у Брэсце скончылі 75 чалавек. На кіруючыя пасады (бібліятэчных інспектараў аблана, дырэктараў абласных бібліятэк і інш.) бібліятэчнай сферы ў заходнія вобласці БССР накіроўваліся выпускнікі Маскоўскага бібліятэчнага інстытута, заснаванага ў 1930 г. (цяпер — Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў)²⁵.

Сфарміраваная ў БССР сістэма партыйна-ўрадавага кантролю за кнігавыдавецкай дзейнасцю, кнігагандлем, бібліятэчнай справай пашыралася і на тэрыторыю заходніх абласцей. Уводзіліся ў дзеянне ідэалагічныя абмежаванні з боку цензурнага органа — Галоўнага ўпраўлення па справах літаратуры і выдавецтваў БССР. Паводле яго загаду адбывалася «выдаленне варожай літаратуры» з бібліятэк грамадскага карыстання і кнігагандлёвай сеткі заходніх абласцей БССР²⁶. У макулатуру трапілі польскія падручнікі, навуковая і мастацкая літаратура, кнігі заходнебеларускіх аўтараў, што непрыхільна ставіліся да камуністычнай ідэалогіі, і інш. Улічваючы тое, што ў 1937 г. у рэспубліцы быў спынены выпуск польскамоўнай літаратуры на падставе таго, што «кадры польскіх паэтаў і пісьменнікаў БССР нязначныя і засмечаныя варожымі элементамі»²⁷, абвастрыўся дэфіцыт кніг на польскай мове. Як адзначалася ў лісце ЦК КП(б)Б «Аб недахопах у працы партыйных і савецкіх органаў у заходніх абласцях Беларусі» ад 21 кастрычніка 1940 г., пры «ачышчэнні бібліятэчнай і кнігагандлёвай сеткі ад контррэвалюцыйнай нацыяналістычнай літаратуры, у некаторых выпадках знялі з ужытку літаратуру, якая ўяўляе мастацкую і гістарычную каштоўнасць: творы Міцкевіча, Ажэшкі і перакладзеныя на польскую мову кнігі заходнееўрапейскіх і рускіх класікаў»²⁸.

Абмежаваны і няпоўны характар крыніц не дазваляе ў цяперашніх умовах прасачыць незайздросны лёс асобных прыватных кнігазбораў, што знаходзіліся ў былых памешчыцкіх маёнтках, уласных памяш-

24 Новыя кнігі: па старонках беларускага друку / Нац. б-ка Беларусі. Мінск, 2010. № 6. С. 13.

25 «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...»... С. 191–192.

26 Там жа. С. 148.

27 Сумко А. В. Дзяржаўная палітыка ў кнігавыдавецкай справе БССР (1919–1941) : аўтарэф. дыс. ... канд. гіст. навук: 07.00.02, БДПУ імя М. Танка. Мінск, 2008. С. 17.

28 «Ты з Заходняй, я з Усходняй нашай Беларусі...»... С. 197.

каннях. Гэтая праблематыка фрагментарна, у некаторых выпадках суб'ектыўна і тэндэнцыйна закранута толькі ў асобных працах польскіх вучоных, польскамоўнай мемуарнай літаратуры²⁹, дзе прыведзены факты канфіскацыі, рабавання ці знішчэння кнігазбораў. Сярод іх трэба мець на ўвазе тыя кнігазборы, уладальнікі якіх былі арыштаваны ці дэпартаваны савецкімі спецорганамі. Напрыклад, былі страчаны ў выніку высялення прыватныя кнігазборы рамесніцкай сям'і Л. Рудліцкай (150 кніг) з Бучаўлянкі Пружанскага павета, М. Ягуська (60 кніг) з Пружан, ляснічага С. Асавецкага (150 кніг) з Косава, разрабаваны кнігазбор С. Куфлеўскай (200 кніг) з Пружан³⁰. Сетка новых бібліятэчных устаноў выкарыстоўвала як фонды польскіх грамадскіх бібліятэк, так і канфіскаваных прыватных кнігазбораў. Аднак падлічыць іх канкрэтныя суадносіны і рэальную прысутнасць не ўяўляецца магчымым, бо бібліятэчная сфера Брэсцкай вобласці моцна пацярпела ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Велізарныя страты кнігазбораў у вайну час былі незваротнымі.

29 Głowacki A. Legalna książka polskojęzyczna w Białoruskiej SRR (1939–1941) // Społeczeństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (Białoruś Zachodnia i Litwa Wschodnia) w latach 1939–1941 : materiały z konferencji naukowej, Warszawa, 24–26 listopada 1993 r. / Instytut studiów politycznych PAN ; pod red. M. Giżejewskiej i T. Strzembosza. Warszawa, 1995. S. 214–232.

30 Biblioteki na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej : informator / red. B. Bienkowska. Poznań, 1998. S. 93, 480–481, 301.